JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
Volume 4, Issue 9, October-November 2026 Online ISSN: 3030-3508
https://spaceknowladge.com

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI KASB-HUNARGA YO'NALTIRISH ORQALI ULARDA MUSTAQILLIK VA TASHABBUSKORLIKNI RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

Ashurova Gulchehra Ravshanovna
Buxoro xalqaro universiteti magistranti

ИНФОРМАЦИЯ О СТАТЬЕ

ИСТОРИЯ СТАТЬИ:
Received:06.11.2026
Revised: 07.11.2026
Accepted:08.11.2026

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА:
maktabgacha ta'lim, kasb-hunarga yo'naltirish, mustaqillik, tashabbuskorlik, mehnat tarbiyasi, syujetli-rolli o'yin, pedagogik shart-sharoit.

АННОТАЦИЯ:

Maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni kasb-hunar bilan tanishtirish va yo'naltirish jarayonining ularda mustaqillik hamda tashabbuskorlikni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Bunda kasbga yo'naltirish bolaga kelajak kasbini tanlatish emas, balki mehnat olami haqida dastlabki tasavvur berish, o'z kuchiga ishonchni mustahkamlash va faoliyatda o'z qarori bilan harakat qilishga o'rgatish sifatida talqin etiladi. Maqolada nazariy asoslar, pedagogik tamoyillar, yosh guruhlari bo'yicha mazmun, amaliy shakllar, pedagogik shart-sharoitlar va baholash mezonlari yoritilgan.

KIRISH

"Katta bo'lsam, kim bo'laman?" degan savol bolaning ongida ancha erta paydo bo'ladi. Uch-to'rt yoshli bola o'zini haydovchi, shifokor yoki oshpaz deb tasavvur qilib o'ynaydi. Bu o'yin oddiy ermak emas: unda bola kattalar dunyosini tushunishga, o'z o'rnini topishga va mustaqil harakat qilishga birinchi urinishlarini qiladi. Pedagogik nuqtayi nazardan qaraganda, aynan shu qiziqishni to'g'ri yo'naltirish bolada mustaqillik va tashabbuskorlik kabi muhim shaxsiy sifatlarni shakllantirish uchun qulay imkoniyat yaratadi.

Bugungi kunda mehnat bozori tez o'zgaryapti, ko'plab kasblar yangilanib, yangilari paydo bo'lmoqda. Shu sharoitda bolaga tayyor kasb o'rgatishdan ko'ra, uni o'zgarishlarga moslashadigan, o'z qarorini qabul qila oladigan va yangi narsani boshlashdan cho'chimaydigan shaxs qilib tarbiyalash muhimroq. O'zbekiston Respublikasining "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni (O'zbekiston Respublikasi, 2019) va

“Ta’lim to’g’risida”gi Qonuni (O’zbekiston Respublikasi, 2020) bolaning har tomonlama rivojlanishi va shaxs sifatida shakllanishini maktabgacha ta’limning asosiy maqsadi sifatida belgilaydi. Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi (O’zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2019) ham ta’limning ijtimoiy hayotga tayyorlash vazifasini ta’kidlaydi.

Amaliyotda esa maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kasblar bilan tanishtirish ko’pincha bir martalik mashg’ulot, rasmlarni ko’rsatish yoki “Kasblar” mavzusidagi qisqa suhbat bilan cheklanadi. Bolaning o’zi nimadir qilib ko’rishi, qaror qabul qilishi, xatoga yo’l qo’yib, uni tuzatishi uchun sharoit yetarli bo’lmaydi. Natijada kasb haqidagi tasavvur yuzaki qoladi, mustaqillik va tashabbuskorlik esa shakllanmaydi.

So’nggi me’yoriy hujjatlar bu masalaga alohida e’tibor qaratdi. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yil 23-oktabrdagi PQ-316-son qarori (O’zbekiston Respublikasi Prezidenti, 2025) bilan kasbiy ta’lim tizimini 2026–2030-yillarda rivojlantirish bo’yicha yo’l xaritasi tasdiqlandi, uning ijrosini ta’minlash maqsadida esa Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi, Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi hamda Kasbiy ta’lim agentligining 2026-yil 4-avgustdagi qo’shma qarori qabul qilindi (Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi va boshq., 2026). Qarorga ko’ra maktabgacha ta’lim tashkilotlarining 5–6 yoshli tarbiyalanuvchilari uchun “Atrofimizdagi kasblar” dasturi tasdiqlangan bo’lib, u 2026–2027-o’quv yilidan boshlab davlat maktabgacha ta’lim tashkilotlarida qo’llaniladi. Shu sababli bolalarni kasb-hunarga yo’naltirishning pedagogik asoslarini tadqiq qilish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham dolzarbdir.

Maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalarni kasb-hunarga yo’naltirishning bolada mustaqillik va tashabbuskorlikni rivojlantirishga xizmat qiladigan pedagogik asoslarini nazariy tahlil qilish va ularni amaliyotga joriy etish yo’llarini ko’rsatishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA NAZARIY ASOSLAR

Maktabgacha yoshda kasbga yo’naltirishning mohiyati. Kasbiy rivojlanish nazariyalari kasb tanlashni bir lahzalik qaror emas, bolalikdan boshlanadigan uzoq jarayon deb hisoblaydi. Super (1980) kasbiy rivojlanishni umr bo’yi davom etuvchi jarayon sifatida talqin qilib, uning dastlabki bosqichida bolaning o’zi haqida tasavvur hosil qilishi, mehnat bilan tanishishi va qiziqishlari shakllana boshlashini ko’rsatadi. Gottfredson (1981) esa bolalarning kasblar haqidagi tasavvuri juda erta shakllanishini, ular kasblarni o’z jinsi, qiziqishi va ijtimoiy mavqei bilan solishtirib, o’zlari uchun “mos” yoki “nomos” deb baholay boshlashini ta’kidlaydi. Bu esa maktabgacha yoshda stereotiplarning (masalan, “bu kasb faqat o’g’il bolalar uchun”) paydo bo’lish xavfini ham ko’rsatadi, shuning uchun tarbiyachining vazifasi bolaga keng va stereotipsiz mehnat olamini ochib berishdan iborat.

Tashabbuskorlik va mustaqillik psixologiyasi. Erikson (1993) maktabgacha yoshni tashabbuskorlik va aybdorlik tuyg’usi to’qnashadigan davr deb ta’riflaydi. Bola o’z rejasini tuzib, uni amalga oshirishga harakat qiladi; agar kattalar uning urinishlarini doimiy ravishda

to’xtatib, tanqid qilsa, bolada aybdorlik tuyg’usi va passivlik ustun bo’lishi mumkin. Shu bois kasbga yo’naltirish jarayoni bolaga “men qila olaman” tuyg’usini beradigan sharoitda tashkil etilishi lozim.

Ryan va Deci (2000, 2020) o’z-o’zini belgilash nazariyasida ichki motivatsiya uchta asosiy ehtiyojga tayanishini ko’rsatadi: avtonomiya, kompetentlik va boshqalar bilan bog’liqlik. Bola tanlash imkoniga ega bo’lsa, faoliyatda o’z kuchini sinab ko’rsa va muhim kattalar bilan iliq munosabatda bo’lsa, uning ishga ichki qiziqishi ortadi. Bandura (1997) o’z-o’ziga ishonch (self-efficacy) tushunchasini kiritib, insonning muayyan ishni uddalay olishiga ishonchi uning harakat tanlovi, qiyinchilikka bardoshi va natijasiga ta’sir qilishini asoslagan. Schunk va DiBenedetto (2020) ijtimoiy-kognitiv nazariya asosida motivatsiya haqidagi tadqiqotlarni umumlashtirib, bolaga muvaffaqiyatli bajarilgan kichik vazifalar, namuna va to’g’ri berilgan fikr-mulohaza o’z-o’ziga ishonchni oshirishini ko’rsatadi. Zimmerman (2002) o’z-o’zini boshqarish ko’nikmalari, ya’ni maqsad qo’yish, rejalashtirish, o’z faoliyatini kuzatish va baholash o’rganilishi mumkin bo’lgan jarayon ekanini qayd etadi.

Faoliyat va tajriba orqali o’rganish. Dewey (1938) ta’limda bolaning haqiqiy tajribasi markaziy o’rin tutishini ta’kidlaydi: bola ishni o’zi bajarish, oqibatini ko’rish va undan xulosa chiqarish orqali o’rganadi. Montessori (1964) esa “amaliy hayot” mashqlari, ya’ni kiyinish, idishni yuvish, o’simlikni parvarishlash kabi kundalik ishlarni bolaning mustaqilligini rivojlantiruvchi asosiy vosita deb hisoblaydi va muhitni bola o’zi harakat qila oladigan tarzda tashkil etishni tavsiya qiladi. Reggio Emilia tajribasida ham bolaning qiziqishi asosida loyihalar yuritish, bolaning g’oyalarini jiddiy qabul qilish tamoyili ilgari suriladi (Edwards va boshq., 2012). Vygotsky (1978) bola rivojlanishining yaqin zonasi tushunchasi orqali kattalarning yordami bola hozircha yolg’iz uddalay olmaydigan vazifani bajarishga ko’maklashishini, keyinchalik esa bu yordam asta-sekin kamaytirilishi kerakligini ko’rsatgan.

Ijroiy funksiyalar va erta ko’nikmalar. Diamond (2013) rejalashtirish, o’zini nazorat qilish, ishchi xotira va moslashuvchan fikrlashdan iborat ijroiy funksiyalar bolaning mustaqil faoliyati uchun asos ekanini, ularni o’yin va mazmunli faoliyat orqali rivojlantirish mumkinligini yozadi. Heckman (2006) esa erta yoshdagi investitsiyalar, xususan shaxsiy-ijtimoiy ko’nikmalar rivojlanishi keyingi ta’lim va mehnat natijalariga kuchli ta’sir qilishini iqtisodiy nuqtayi nazardan asoslab bergan. Tashabbuskorlik tadqiqotchilari ham shaxsiy tashabbus va harakatchanlikni tadbirkorlik faolligining muhim tarkibiy qismi sifatida ko’rsatadi (Frese & Gielnik, 2014); bu natijalar katta yoshdagi odamlarga oid bo’lsa-da, ularning asosi bolalik davrida qo’yilishini pedagogik jihatdan ta’kidlash mumkin. OECD (2017) ham maktabgacha va boshlang’ich ta’lim o’rtasidagi izchillikda bolaning o’z-o’zini boshqarish va ijtimoiy-hissiy ko’nikmalarining ahamiyatini ko’rsatadi.

Adabiyotlar tahlili shuni ko’rsatadiki, mustaqillik va tashabbuskorlik o’z-o’zidan paydo bo’lmaydi, ular bolaga tanlash huquqi, mazmunli faoliyat, qo’llab-quvvatlovchi muhit va

ijobiy fikr-mulohaza berilgandagina rivojlanadi. Kasb-hunar mavzusi esa bu shartlarning hammasini tabiiy ravishda bir joyga jamlaydigan pedagogik material hisoblanadi.

TADQIQOT METODLARI

Tadqiqot nazariy-tahliliy xarakterga ega. Unda quyidagi usullardan foydalanildi: pedagogik, psixologik va kasbiy rivojlanishga oid adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish; normativ-huquqiy hujjatlarni o'rganish; maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi kasblar bilan tanishtirish faoliyati bo'yicha pedagogik kuzatish tajribasini umumlashtirish; modellashtirish. Tahlil davomida kasb-hunarga yo'naltirish mazmuni va shakllari bolaning yoshi, faoliyat turi, mustaqillik darajasi va tashabbus ko'rsatish imkoniyatlari bo'yicha guruhlandi hamda yosh guruhlariga mos amaliy yo'nalishlar ishlab chiqildi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

1. Pedagogik tamoyillar

Adabiyotlar tahlili asosida maktabgacha yoshdagi bolalarni kasbga yo'naltirish jarayonining quyidagi tamoyillari ajratib ko'rsatildi:

7. **Yo'naltirish, majburlash emas.** Bolaga muayyan kasbni "tanlash" yuklatilmaydi; maqsad kasblar olami bilan tanishtirish, qiziqishlarni qo'llab-quvvatlash va keng imkoniyatlarni ko'rsatishdir.
8. **Faoliyat orqali o'rganish.** Bola kasb haqida eshitibgina qolmay, uning elementlarini o'zi bajaradi: non yopadi, gul ekadi, qo'g'irchoqni davolaydi, bino quradi.
9. **Tanlash erkinligi.** Bolaga har kuni kichik tanlovlar beriladi (qaysi ish, qaysi material, kim bilan birga), shu orqali avtonomiya ehtiyoji qondiriladi.
10. **Yosh xususiyatlariga moslik.** Vazifalar bolaning rivojlanishning yaqin zonasida bo'lishi kerak: juda oson bo'lsa zerikadi, juda qiyin bo'lsa ishonchini yo'qotadi.
11. **Stereotipsizlik.** Kasblar jinsga yoki ijtimoiy mavqega bog'lanmaydi; shifokor ham, quruvchi ham, o'qituvchi ham qiz yoki o'g'il bola bo'lishi mumkin.
12. **Mehnatga hurmat.** Har qanday halol kasb qadrlanadi; xalqimizdagi "Mehnatning tagi — rohat" degan maqol bolaga hayotiy misollar orqali tushuntiriladi.
13. **Oila va jamiyat bilan hamkorlik.** Ota-onalar, mahalla ahli, hunarmandlar tarbiyachining sheriklari hisoblanadi.

2. Mustaqillik va tashabbuskorlikning pedagogik mazmuni

Maktabgacha yoshda **mustaqillik** bolaning o'ziga xizmat qilish, kundalik ishlarni kattalar yordamisiz bajarish, o'z tanlovini qilish va uning oqibatiga javob berishida namoyon bo'ladi. **Tashabbuskorlik** esa bolaning kattalar so'ramasdan yangi faoliyatni boshlashi, o'yin yoki ish g'oyasini ilgari surishi, boshqalarni o'z rejasiga jalb qilishi va to'siqqa duch kelganda yangi yo'l izlashida ko'rinadi. Ikkala sifat ham o'zaro bog'liq: mustaqil bola tashabbus ko'rsatishga jur'at etadi, tashabbus ko'rsatgan bola esa mustaqillikda tajriba orttiradi.

Kasb-hunar mavzusi bu sifatlarni rivojlantirish uchun alohida qulaylik yaratadi. Birinchidan, kasbiy faoliyat natija bilan tugaydi: pishirilgan non, o'stirilgan ko'chat, qurilgan

uy kabi aniq, ko’z bilan ko’rinadigan mahsulot bolada kompetentlik tuyg’usini kuchaytiradi. Ikkinchidan, kasblar o’yin orqali jonlanadi, o’yin esa bola uchun eng tabiiy faoliyatdir. Uchinchidan, har bir kasbda rejalashtirish, vositalarni tanlash va hamkorlik elementlari mavjud, ya’ni ijroiy funksiyalar mashq qilinadi (Diamond, 2013).

3. Yosh guruhlari bo’yicha mazmun va vazifalar

Quyidagi jadvalda yosh guruhlari bo’yicha tavsiya etilgan yo’nalishlar umumlashtirilgan. Bu mazmun yakuniy me’yor emas, balki tarbiyachi o’z guruhi xususiyatiga qarab moslashtiradigan yo’nalish sifatida taklif etiladi.

Yosh guruhi	Kasbga yo’naltirishdagi asosiy vazifa	Mustaqillik va tashabbuskorlik yo’nalishi	Faoliyat shakllari
3–4 yosh	Atrofdagi kattalar (ona, tarbiyachi, oshpaz, haydovchi) mehnati bilan tanishish	O’ziga xizmat qilish, oddiy topshiriqni bajarish	Kuzatish, kichik topshiriqlar, oddiy o’yinlar
4–5 yosh	Kasblarning vazifasi, asbob-uskunalari va foydasini tushunish	Tanlash va o’z ishini boshlash	Syujetli-rolli o’yin, kasb egalari bilan suhbat
5–6 yosh	Mehnat jarayoni bosqichlarini, kasblar o’rtasidagi bog’liqlikni anglash	O’z faoliyatini rejalashtirish, hamkorlikda ishlash	Mini-loyiha, ekskursiya, mini-ustaxona
6–7 yosh	Kasb-hunarning jamiyatdagi ahamiyati va o’z qiziqishini anglash	Tashabbus ko’rsatish, mas’uliyat olish, natijani baholash	Loyiha ishlari, “Kasblar yarmarkasi”, hunarmandlar bilan uchrashuv

4. Kasbga yo’naltirishning me’yoriy asoslari va “Atrofimizdagi kasblar” dasturi

2026-yil 4-avgustdagi qo’shma qaror bilan tasdiqlangan Tartibning maqsadi bolalar va o’quvchilarda kasblar to’g’risida tizimli tasavvurni shakllantirish, ularning qiziqish, qobiliyat va moyilliklarini rivojlantirish hamda ongli ravishda kasb va ta’lim yo’nalishini tanlashga tayyorlashdan iborat (2-band). Tartibning asosiy vazifalari qatoriga mehnatga hurmat va kasblarga qiziqishni shakllantirish, dasturlarning uzluksiz va izchil amalga oshirilishini ta’minlash, yosh xususiyatlarini hisobga olish hamda ta’lim tashkilotlari, ota-onalar va kasbiy ta’lim tashkilotlari o’rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish kiritilgan (3-band) (Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi va boshq., 2026). Bu maqsadlar maqolada asoslangan “yo’naltirish,

majburlash emas” tamoyiliga mos keladi: hujjatda ham gap bolaga kasb tanlatish haqida emas, kasblar haqida tasavvur va qiziqishni shakllantirish haqida boradi.

Tashkiliy jihatdan Tartib quyidagi qoidalarni belgilaydi. Birinchidan, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida “Atrofimizdagi kasblar” dasturi tarbiyachilar tomonidan kun tartibidagi ta’lim-tarbiya jarayoni doirasida amalga oshiriladi (10-band). Ikkinchidan, dastur doirasida alohida o’quv fani joriy etilmaydi va amaldagi yuklamaga qo’shimcha yuklama kiritilmaydi (9-band). Uchinchidan, ish ta’lim tashkilotining yillik ish rejasiga muvofiq olib boriladi (7-band) va tarbiyaviy mashg’ulotlar, kasb egalari bilan uchrashuvlar, mahorat darslari, ekskursiyalar hamda boshqa interfaol shakl va usullarda tashkil etiladi (8-band). To’rtinchidan, dasturni amalga oshirishda bolalarning yosh va individual xususiyatlari, sog’ligi, qiziqishi va qobiliyati hisobga olinadi (6- va 15-bandlar), ota-onalar va kasbiy ta’lim tashkilotlari bilan hamkorlik qilinadi (12-band), ota-onalar esa bolalarning dasturda ishtirokini qo’llab-quvvatlaydi (23-band).

“Atrofimizdagi kasblar” dasturi 5–6 yoshli bolalar uchun mo’ljallangan bo’lib, 36 ta mavzudan iborat. Har bir mavzu 20 daqiqalik nazariy yoki amaliy mashg’ulot sifatida rejalashtirilgan va asosan didaktik hamda syujetli-rolli o’yin asosida tashkil etiladi. Mavzularda bola kasb haqida dastlabki tasavvur oladi, kasb egasining sodda rolini ijro etadi, shuningdek navbat kutish, boshqalarni tinglash, o’z fikrini erkin ifodalash va hamkorlikda ishlash ko’nikmalarini mashq qiladi. Quyidagi jadvalda dasturdagi ayrim mavzular va ularning mustaqillik hamda tashabbuskorlikni rivojlantirish bilan bog’liq jihatlari keltirilgan.

Mavzu	O’yin / faoliyat	Mustaqillik va tashabbuskorlik bilan bog’liq jihati
1. Atrofimizdagi kasblar	“Juftini top”, syujetli-rolli o’yin	Rasm, buyum yoki vaziyat asosida kasbni mustaqil aniqlash, o’z fikrini erkin ifodalash
2. Mahallamiz posbonlari	“Vaziyatni hal qilamiz”	Vaziyatni tahlil qilib, muammoni xavfsiz hal etish bo’yicha sodda takliflar bildirish
4. Gid – sayyohlar sarboni	“Men kichik gidman”	O’zi bilgan joylar haqida ma’lumot berish, tengdoshlarni shartli sayohatga boshlab borish
6. Jajji oshpaz	“Hididan top”	Oshpaz rolida ovqat tayyorlash bilan bog’liq sodda harakatlarni bajarish
7. Novvoy amaki mo’jizasi	“Shirin kulcha”	Non tayyorlash bilan bog’liq sodda amaliy harakatlarni bajarish, qo’l mehnati
8. Dehqon bobo – mirishkor bobo!	“Kichik dehqonlar”	O’simlikni parvarishlash orqali mas’uliyat va o’z kuchiga ishonchni rivojlantirish
28. Asalari bilan kelishuv	“Asalari safari”	Vazifalarni ketma-ket bajarish, guruh bilan hamkorlik qilish
32. Zamonaviy uylar quramiz	“Aqlli uy”	Uy modelini yaratish, vazifalarni taqsimlash, sodda loyihalar tuzish

Ko’rinadiki, dasturning mazmuni maqolada ilgari surilgan g’oyalar bilan uyg’un: bola kasb haqida faqat eshitmaydi, balki sodda mehnat harakatlarini o’zi bajaradi, o’z fikrini bildiradi va guruhda hamkorlik qiladi. Maqolaga ilova qilingan 1–5-rasmlarda bolalarning quruvchi, oshpaz, novvoy, asalarichi kabi rollarda faoliyat yuritishi dasturdagi 32-, 6-, 7- va 28-mavzularning mazmuniga mos keladi. Shu bilan birga, dastur mavzularini kun tartibiga

qo’shimcha yuklamasiz kiritish talabi (9- va 10-bandlar) tarbiyachidan mavjud faoliyatlarni kasbga yo’naltirish mazmuni bilan boyitishni, ya’ni mashg’ulotni tayyor ssenariy emas, bolaga tanlash va tashabbus ko’rsatish imkonini beradigan faoliyat sifatida tashkil etishni talab qiladi.

5. Asosiy pedagogik shakllar va usullar

Syujetli-rolli o’yin. Bola shifokor, o’qituvchi, quruvchi yoki sotuvchi rolini o’ynab, kasbiy munosabatlarni mashq qiladi. Tarbiyachi bu o’yinda hamma narsani o’zi tayyorlab bermaydi: material va rekvizitni bolalarning o’zi tanlaydi, o’yin qoidasini kelishadi, rollarni taqsimlaydi. Pyle va Danniels (2017) o’yinga asoslangan o’qitishni bolaning erkin o’yini va kattalar yo’naltirishi o’rtasidagi uzluksizlik sifatida ta’riflaydi; kasblar mavzusidagi o’yinda ham tarbiyachi bu muvozanatni saqlashi lozim, ya’ni bola tashabbusini bostirmasligi, shu bilan birga zarur paytda savol yoki yangi material bilan o’yinni boyitishi kerak. (1-rasm).

1-rasm. *«Quruvchilar» ish burchagi: bola g'isht terib, kasbiy faoliyatni o'yin orqali sinab ko'rmoqda.*

Ekskursiyalar va kasb egalari bilan uchrashuvlar. Oshxona, novvoyxona, shifoxona, quruvchilar maydonchasi, hunarmand ustaxonasi yoki oila a’zolarining ish joyiga qilingan qisqa tashrif bolada kasb haqidagi aniq tasavvur hosil qiladi. Uchrashuv oldidan bolalar o’zlari savollar tayyorlaydi, shu orqali ular o’z qiziqishini ifodalashni o’rganadi. (2-rasm).

2-rasm. *Bolalar «oshpaz» kasbini amaliy faoliyat orqali o'rganmoqda, kasb egalari va mehmonlar ishtirokida.*

Mini-ustaxona va ish burchaklari. Guruh xonasida “Kichik novvoy”, “Yosh bog’bon”, “Do’konchi”, “Quruvchilar” kabi ish burchaklari tashkil etiladi. Montessori (1964) tavsiyasiga ko’ra, bola ish materialiga o’zi yeta olishi, ishni o’zi boshlab, o’zi tugatishi va joyiga yig’ishtirishi mumkin bo’lishi kerak. Hunarmandchilik (kulolchilik, kashtachilik, yog’och o’ymakorligi) elementlarini bola yoshiga mos soddalashtirilgan shaklda kiritish milliy hunarlarni qadrlashga ham xizmat qiladi. (3- va 4-rasmlar).

3-rasm. *«Novvoy» burchagi: bolalar tandir bilan ishlash jarayoni bilan tanishmoqda.*

4-rasm. *Milliy hunarmandchilik (kashtachilik) elementlari bilan tanishish mashg'uloti.*

Loyiha usuli. Reggio Emilia tajribasidagi kabi (Edwards va boshq., 2012) bolaning qiziqishidan kelib chiqib, qisqa loyihalar tashkil etiladi, masalan, “Guruhimizga kutubxona qurish” yoki “Nonning yo’li”. Loyiha jarayonida bola g’oya ilgari suradi, reja tuzadi, vazifalarni bo’ladi va natijani boshqalarga taqdim etadi. (5-rasm).

5-rasm. *«Ferma» va asalarichilik loyihasi: bolalar tabiat bilan bog'liq kasblarni o'yin orqali o'rganmoqda.*

Kundalik mehnat topshiriqlari. Navbatchilik, o’simliklarga qarash, o’yinchoqlarni joyiga qo’yish, ovqatlanish stolini tayyorlash kabi vazifalar bolada mas’uliyat va mustaqillikni mustahkamlaydi. Bunda ish bolaga jazo yoki majburiyat sifatida emas, jamoaga foyda keltiradigan hurmatli vazifa sifatida taqdim etilishi muhim.

Hikoya, ertak va maqol. Kasb-hunarga oid xalq maqollari, ertaklar va hikoyalar mehnat qadriyatlarini emotsional tarzda yetkazadi. Bolalar bilan “Agar sen shu kasbdagi odam bo’lganingda nima qilgan bo’larding?” kabi savollar bilan suhbat bolaning tasavvurini va mustaqil fikrini rivojlantiradi.

6. Tarbiyachi pozitsiyasi: yordam beruvchi, boshqaruvchi emas

Kasbga yo’naltirish faoliyatining muvaffaqiyati ko’p jihatdan tarbiyachi pozitsiyasiga bog’liq. Mustaqillikni rivojlantirishda tarbiyachi “bolaning o’rniga qilib beruvchi” emas, “qilishga imkon beruvchi” bo’lishi kerak. Vygotsky (1978) yaqin rivojlanish zonasi g’oyasiga ko’ra, yordam bolaga faqat zarur darajada beriladi va u o’z kuchini topgan sari kamaytiriladi. Amalda bu quyidagilarni anglatadi:

- bolaga tayyor javob berish o’rniga ochiq savol berish (“Sen qanday qilib bajarmoqchisan?”);
- xatoni jazolash o’rniga uni o’rganish imkoniyati sifatida qabul qilish;
- natijani emas, harakat va sa’yni rag’batlantirish (“Sen juda sabr bilan ishlading”);
- tanlov berish, lekin tanlov doirasini bola yoshiga mos cheklash (ikki-uch variant);
- vaqt berish: bola o’zi bajarishi uchun kattalar shoshilmaydi.

Bandura (1997) va Schunk va DiBenedetto (2020) ta’kidlaganidek, bolaning o’z-o’ziga ishonchi uning muvaffaqiyat tajribasi, namuna va ishonchli kattalarning ijobiy fikr-mulohazasi orqali mustahkamlanadi. Demak, kichik, lekin real muvaffaqiyatlarni ta’minlaydigan vazifalar tizimi tashabbuskorlikni rivojlantirishning eng ishonchli yo’li hisoblanadi.

7. Pedagogik shart-sharoitlar

Tadqiqot asosida quyidagi pedagogik shart-sharoitlar ajratildi:

14. Kasb-hunarga oid rivojlantiruvchi muhitning yaratilishi: ish burchaklari, haqiqiy yoki xavfsiz asbob-uskunalar, bola yeta oladigan materiallar.

15. Mashg'ulotlar va kundalik faoliyatda bolaga tanlash va g'oya ilgari surish imkoniyatining izchil berilishi.

16. Tarbiyachilarning bolaning mustaqilligini qo'llab-quvvatlovchi pedagogik mahorati va malakasini oshirish.

17. Oila va mahalla bilan hamkorlikning yo'lga qo'yilishi: ota-onalar o'z kasbi haqida bolalarga hikoya qiladi, mahalladagi hunarmandlar ustaxona tashkil etadi. Bu qo'shma qarorning 12- va 23-bandlarida ham nazarda tutilgan (Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi va boshq., 2026).

18. Faoliyat xavfsizligining ta'minlanishi va bolaning yoshiga mos yuklamaning saqlanishi.

19. Rivojlanish dinamikasini muntazam kuzatish va unga mos ravishda faoliyatni tuzatish.

8. Samaradorlikni baholash mezonlari

Mustaqillik va tashabbuskorlik rivojlanishini rasmiy test bilan emas, kuzatish, suhbat va bolaning mahsuloti tahlili orqali baholash maqsadga muvofiq. Quyidagi mezonlar tavsiya etiladi:

Mezon	Ko'rsatkichlar
Kasblar haqida tasavvur	Bola kamida bir necha kasbni nomlaydi, ularning vazifasi va asbobini tushuntiradi, kasbga stereotipsiz munosabat bildiradi
Mustaqil harakat	Kundalik va o'yin faoliyatida kattalar yordamisiz ishni boshlaydi va yakunlaydi, o'z tanlovini asoslaydi
Tashabbuskorlik	O'yin yoki ish g'oyasini ilgari suradi, boshqalarni taklif qiladi, to'siqda yangi yo'l izlaydi
O'z-o'ziga ishonch	Yangi vazifani bajarishga urinadi, xatodan keyin qayta harakat qiladi, o'z natijasini ishonch bilan taqdim etadi
Hamkorlik va mehnatga munosabat	Navbat kutadi, vazifani bo'lishadi, boshqalar mehnatini hurmat qiladi

Har bir ko'rsatkich bo'yicha bola "boshlang'ich", "o'rta" yoki "yuqori" darajada kuzatilishi mumkin. Biroq baholash maqsadi bolani solishtirish emas, uning rivojlanish yo'lini ko'rish va keyingi qadam uchun kerakli yordamni aniqlashdir.

9. Muhokama

Olingan natijalar kasbga yo'naltirishning maktabgacha yoshda tanlash masalasi emas, balki shaxsiy sifatlarni shakllantirish vositasi ekanini tasdiqlaydi. Ryan va Deci (2000, 2020) nazariyasi nuqtayi nazaridan, kasbiy faoliyat bola avtonomiyasi, kompetentligi va ijtimoiy bog'liqligini birgalikda qondirish imkonini beradi. Dewey (1938) va Montessori (1964) g'oyalari esa ushbu jarayonda bolaning real harakat qilishi muhimligini asoslaydi.

Shu bilan birga, amaliyotda bir necha xatolik uchrashi mumkin. Birinchisi, kasblarni faqat suhbat va rasm orqali tanishtirish, bunda bola passiv tinglovchi bo'lib qoladi. Ikkinchisi, "kelajak kasbi"ni bolaga erta tanlatishga urinish yoki ota-onaning orzusini unga yuklash; bu bola avtonomiyasiga zid. Uchinchisi, bola tashabbusini baholash va tanqid bilan to'xtatish, natijada Erikson (1993) ta'riflagan aybdorlik tuyg'usi kuchayadi. To'rtinchisi, gender stereotiplarining bilib-bilmay mustahkamlanishi (Gottfredson, 1981).

Me'yoriy jihatdan qaralganda, 2026-yil 4-avgustdagi qo'shma qaror maktabgacha ta'limda kasbga yo'naltirishni tarbiyachilar tomonidan kun tartibi doirasida, alohida fan va qo'shimcha yuklamasiz amalga oshirishni belgilaydi (Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi va boshq., 2026). Bu tarbiyachi uchun ham imkoniyat, ham mas'uliyat: dastur mavzulari qat'iy ssenariyga aylanib qolmasligi, bolaga tanlash, reja tuzish va g'oya ilgari surish imkoniyati saqlanishi kerak. Aks holda dasturdagi syujetli-rolli o'yin rasmiy tadbirga aylanib, mustaqillik va tashabbuskorlikni rivojlantirish maqsadi susayadi.

Maqolada taklif etilgan yondashuv nazariy-metodik asos bo'lib, uning samaradorligini aniqlash uchun tajriba va nazorat guruhlari bilan davomli pedagogik tajriba o'tkazish, shuningdek mahalliy sharoitda mezonlarni sinovdan o'tkazish zarur.

XULOSA

Maktabgacha yoshdagi bolalarni kasb-hunarga yo'naltirish, agar uni to'g'ri tashkil etilsa, bolada mustaqillik va tashabbuskorlikni rivojlantirishning samarali pedagogik yo'li hisoblanadi. Bunda asosiy e'tibor kasb nomlarini yodlatishga emas, bolaning faoliyatda ishtirok etishiga, tanlash va qaror qabul qilish imkoniyatiga, kichik muvaffaqiyat tajribasiga qaratilishi kerak.

Amaliyotga quyidagi tavsiyalar beriladi: (1) kasblarga yo'naltirish ishini bir martalik tadbir emas, yillik tizimli reja sifatida yuritish; (2) guruhlarda ish burchaklari va mini-ustaxonalar tashkil etish; (3) syujetli-rolli o'yin, loyiha va ekskursiyalarda bolaning g'oyasiga alohida o'rin berish; (4) tarbiyachilarning bolaning mustaqilligini qo'llab-quvvatlash bo'yicha malakasini oshirish; (5) ota-onalar va mahalla hunarmandlarini jarayonga faol jalb qilish; (6) rivojlanishni sifat mezonlari asosida kuzatib borish. Bu yondashuv bolada mehnatga hurmat, o'ziga ishonch va hayotga faol munosabatni erta yoshdan shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, 2026-yil 4-avgustdagi qo'shma qaror bilan tasdiqlangan "Atrofimizdagi kasblar" dasturi mavzularini yillik rejaga kiritishda bolaning tanlash va tashabbus ko'rsatish imkoniyatini saqlab qolish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W. H. Freeman.

Dewey, J. (1938). *Experience and education*. Macmillan.

Diamond, A. (2013). Executive functions. *Annual Review of Psychology, 64*, 135–168. https://doi.org/10.1146/annurev-psych-113011-143750

Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. (Eds.). (2012). *The hundred languages of children: The Reggio Emilia experience in transformation* (3rd ed.). Praeger.

Erikson, E. H. (1993). *Childhood and society*. W. W. Norton. (Original work published 1950)

Frese, M., & Gielnik, M. M. (2014). The psychology of entrepreneurship. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 1*, 413–438.

Gottfredson, L. S. (1981). Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations. *Journal of Counseling Psychology, 28*(6), 545–579.

Heckman, J. J. (2006). Skill formation and the economics of investing in disadvantaged children. *Science, 312*(5782), 1900–1902.

Maktabgacha va maktab ta'limi vazirligi, Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi, & Kasbiy ta'lim agentligi. (2026, 4 avgust). *Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlarida "Atrofimizdagi kasblar", "Kasblar alifbosi", "Kasblar olami", "Mening kelajakdagi kasbim" dasturlarini tasdiqlash va joriy etish to'g'risida* (Qo'shma qaror).

Montessori, M. (1964). *The Montessori method* (A. E. George, Trans.). Schocken Books. (Original work published 1912)

OECD. (2017). *Starting Strong V: Transitions from early childhood education and care to primary education*. OECD Publishing.

O'zbekiston Respublikasi. (2019, 16 dekabr). *Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida* (O'RQ-595-son Qonun). https://lex.uz

O'zbekiston Respublikasi. (2020, 23 sentyabr). *Ta'lim to'g'risida* (O'RQ-637-son Qonun). https://lex.uz

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2019, 29 aprel). *O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida* (PF-5712-son Farmon). https://lex.uz

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2025, 23 oktabr). *Kasbiy ta'lim tizimida islohotlarni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida* (PQ-316-son Qaror). https://lex.uz

Pyle, A., & Danniels, E. (2017). A continuum of play-based learning: The role of the teacher in play-based pedagogy and the fear of hijacking play. *Early Education and Development, 28*(3), 274–289.

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist, 55*(1), 68–78. https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68

Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2020). Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions. *Contemporary Educational Psychology, 61*, Article 101860. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2020.101860

Schunk, D. H., & DiBenedetto, M. K. (2020). Motivation and social cognitive theory. *Contemporary Educational Psychology, 60*, Article 101832. https://doi.org/10.1016/j.cedpsych.2019.101832

Super, D. E. (1980). A life-span, life-space approach to career development. *Journal of Vocational Behavior, 16*(3), 282–298.

Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes* (M. Cole, V. John-Steiner, S. Scribner, & E. Souberman, Eds.). Harvard University Press.

Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a self-regulated learner: An overview. *Theory Into Practice, 41*(2), 64–70.